

Recreació i Guerra Civil Espanyola Consideracions per a la iniciació

Reenactment and Spanish Civil War. Some considerations for initiation

Oriol Miró Serra

Assessor en recreació

Grup de recerca DIDPATRI

✉ orimiro78@gmail.com

Rebut: 10/05/2011

Acceptat: 01/09/2011

Resum

Les activitats de recreació històrica a l'entorn de la Guerra Civil Espanyola han estat des dels inicis del segle XXI una pràctica en augment. Tanmateix la qualitat d'aquestes activitats ha estat desigual. L'article parteix de la base que la qualitat d'una recreació es fonamenta, en bona part, en la versemblança, autenticitat o credibilitat dels uniformes i equipaments dels recreadors. Es valoren els principals tòpics que sovint han devaluat la recreació d'aquest període i es donen indicacions i instruccions, a manera de «guia de bones pràctiques» per tal d'assolir activitats amb nivell, sobre tot per a les persones que es volen introduir en aquest món. També es reflexiona sobre els processos de documentació i els criteris de selecció de material a fi de plantejar amb correcció activitats iniciàtiques en aquest camp.

Paraules clau: Recreació històrica; Guerra Civil Española; Uniformologia

Abstract

Historical recreation activities around the Spanish Civil War have been since the beginning of the XXI century practice is increasing. However the quality of these activities has been uneven. The article assumes that the quality of recreation is based largely on credibility, authenticity or credibility of the uniforms and equipment of recreators. We value the main topics that have often devalued recreation period and give directions and instructions, as a «good practice guide» to achieve level activities, especially for people who want to enter in this world. It also reflects on the process of documentation and material selection criteria in order to raise corrected initiation activities in this field.

Keywords: Historical recreation; Spanish Civil War; Uniformology

Sumari

1. Factors inicials que el recreador ha de tenir en compte; 2. La decisió de recrear GCE; 3. El vestit milicià; 4. L'uniforme de l'exèrcit popular; 5. El soldat franquista; 6. Donar sentit a la uniformitat; 7. Tipus de recreacions

Factors inicials que el recreador ha de tenir en compte

A partir del 2005 les recreacions sobre Guerra Civil Espanyola van començar a sovintejar, les primeres iniciatives van ser escadusseres i les van desenvolupar aquells que podríem qualificar com a primers aventurers. Avui dia la recreació d'aquest període ateny a centenars de persones. Tanmateix aquest creixement a magnificat vells i nous problemes.

Per a la gent que es vol iniciar en aquest món, un dels principals problemes és la suposada politització inherent a aquestes activitats. Sovint expressions com «Es que no m'hi veig», «Massa recent» o d'altres similars evidencien que sobre la Guerra Civil encara no s'ha fet un balanç i que aquest és encara un tema obert. Moltes famílies del país es van veure directament afectades pel conflicte i l'experiència tramesa per les generacions anteriors encara condiciona visions, percepcions o valoracions. Però, sens dubte, la pròpia història familiar i de l'entorn esdevé, també, motor de motivació. En qualsevol cas es aconsellable deixar de banda precedents que poden impedir entendre o explicar de manera pausada i argumentada la història, component cabdal en qualsevol propòsit de recreació. Davant d'una excessiva politització sempre resulta aconsellable portar els missatges a una zona de confort, a contextualitzar o completar qualsevol discurs amb arguments historiogràfics ponderats i raonats.

El recreador esdevé principalment un interpret del passat, que accepta el repte d'explicar-lo i, en aquest sentit, està compromès en una feina que mai s'acaba. Tanmateix ningú demana que el recreador tingui coneixements inicials amplis, però ha de tenir la certesa, això sí, de que mai pararà d'investigar. I és que la GCE és un conflicte tan complex socialment i militarment que sempre trobarem punts nous on eixamplar el coneixement. I tot plegat portarà al recreador a un viatge de coneixement del que ben pocs dels que l'han iniciat, se'n han penedit, malgrat que sovint porti a més i més preguntes que, tard o d'hora, troben resposta.

El recreador no ha de patir però, perquè mai estarà sol, en tant que entra en un món que ha desenvolupat autèntics experts en diverses matèries que de ben segur l'acolliran i l'ajudaran.

La decisió de recrear GCE

Qui decideixi recrear GCE aviat s'enfrontarà a diverses necessitats, i una de les primeres serà, lògicament la uniformitat. En aquest aspecte son molts els mites a vèncer i



Foto de família d'una recreació de la Guerra Civil (Amposta 2011) hom pot observar la desigual qualitat i veracitat d'equipaments i d'uniformitats per part dels recreadors participants (Foto Arxiu Didpatri)

moltes les idees prèvies a les que s'haurà de renunciar. Pensar que qualsevol cosa vella serveix és un dels mites més estesos, sobre tot en referència al bàndol republicà. D'igual manera s'acostuma a pensar que els soldats franquistes anaven sempre polits i ben equipats, mite aquest escampat de sempre pels vencedors del conflicte amb evident mala intenció. A banda el recreador s'enfrontarà normalment a un més que possible descoïment de l'evolució de la moda. La resultant d'aquest problema sovint la veiem en moltes recreacions en les quals uniformitats estrafolàries i desiguals, amb soldats vestits de les més diferents maneres i amb armaments molt singulars assolixen protagonisme.

Pel que fa a la uniformitat el conflicte, i des de l'òptica republicana, es pot dividir en tres fases: la primera la de la revolució i les columnes; la segona la de la militarització i creació de l'Exèrcit popular i la tercera la de la resistència final i la desfeta. Aquestes fases es poden delimitar bé i son evidents i, en paral·lel, les trobem més matisades en el bàndol dels revoltats. Altrament també s'ha de tenir en compte la situació geogràfica de les unitats a recrear essent aquest un factor necessari per delimitar l'ús de les peces de roba, i òbviament hem de tenir present que les tropes del nord o del centre tenien condicions

climàtiques diferents a les del mediterrani o del sud i que, en conseqüència, la quantitat i qualitat de les peces i de la roba era diferent.

Tot plegat, i per a la gent que es vulgui iniciar podem aconsellar tres possibilitats que tenen interès en tant en quant que son estàndards i que es podran aplicar en els més diferents tipus de recreació. Així proposem al recreador novell, que pot escollir entre tres tipus d'opcions: un de l'inici de guerra inspirat en les milícies; un altre en el context del ja creat Exèrcit Popular de la República i un altre d'infanteria franquista que, de fet, estaria inspirat en l'equipament reglamentari just iniciada la guerra. Òbviament aquesta proposta és una de les possibles dins la correcció, però està feta amb l'afany d'estandarditzar i guanyar en uniformitat, dels grups de recreació i per a recreadors novells.

El vestit milicià

L'uniforme de milicià acostuma a estar molt present en les recreacions, es un dels més usats... per bé que no sempre amb fortuna. I cal tenir present que la consideració d'uniforme s'ha de prendre en termes relatius, atès que allò que caracteritzava a les milícies era la manca d'uniformitat, tot i que poguessin presentar un aspecte més o menys homogeni.

El tòpic indica que podem utilitzar un mono de treball de color blau, o fins i tot una granota, una gorreta de milícies d'acord amb la ideologia del milicià (anarcosindicalista, socialista, comunista, nacionalista), acompanyada amb el mocador congruent i cartutxeres espanyoles de color avellana model 1926. El calçat pot ser de feina, per exemple espadenyes a la catalana, i un fusell o altra arma de les capturades en les casernes.

A partir d'aquesta base podem establir variants atès que no tota la roba de feina eren monos blaus, això implicaria delimitar les milícies a un entorn industrial i urbà. Contràriament les milícies van ser un fenomen molt estès que va implicar pobles mitjans o petits i entorns agrícoles, la qual cosa significa que també es van utilitzar pantalons, camises, jerséis i jaquetes resistents i de factura més o menys artesanal. I a tot això és sumaven granotes o peces de treball d'altres indústries i fins i tot barreges amb peces d'uniformes militars.

Pel que fa a la cobertura del cap podem utilitzar, com hem indicat, les gorretes de quarter amb els colors del sindicat o grup polític, però també boines, barrets i fins i tot casc d'acer dels utilitzats en l'exèrcit espanyol en iniciar-se el conflicte. Pel que fa al calçat, com hem indicat, la universalitat de l'espadenya de betes sempre és un indicador de correcció, però també podem utilitzar botes de feina i botins de qualitat. Així, per exemple, els milicians que van marxar cap al front d'Aragó anaven calçats amb bones botes, en tant que el terreny aspre així ho exigia. Eren milicians...no estúpids... i sabien on anaven.

L'armament és, en qualsevol cas, un aspecte clau per entendre l'eficàcia militar dels milicians... o l'absència d'ella. Hem de tenir present que ens movem en un context d'urgència militar i d'escassetat de material... per tant parlem també de compres de sub-



Milícies de la CNT amb mono de treball, gorreta vermella i negra i mosquetó Màuser. (Foto Arxiu Didpatri)

ministres, per part del govern, no sempre encertades i de vegades obsoletes. Tot plegat fa difícil seleccionar el tipus d'arma, que pot anar de la peça militar a l'escopeta de caça. Aconsellem però, i ja de cara a la recreació, que allò més encertat es seleccionar l'armament que és va utilitzar de manera més massiva, com per exemple els fusells i mosquetons Màuser espanyols. En el mateix sentit recomanem utilitzar cartutxeres espanyoles, siguin les de les forces de seguretat, de cuir negre, o les militars de cuir de color avellana. Tanmateix, l'absència de cartutxeres es pot pal·liar amb un bon sarró. No aconsellem la utilització de cartutxeres de loneta o de tipus Mills en tant que aquestes no eren usuals en aquells moments.

I es que de cara a la recreació, i això cal tenir-ho ben present...es millor fixar-se en les peces usades majoritàriament més que en les rareses... tot i que aquestes puguin resultar més espectaculars.

L'uniforme de l'exèrcit popular

La segona uniformitat que proposem en clau d'iniciació, correspon al període de creació i consolidació de l'Exèrcit Popular de la República que buscarà l'estandardització



Recreadors de l'Exèrcit Popular de la República. (Foto Arxiu Didpatri)

de la uniformitat en tots els aspectes, per bé que aquesta mai s'acabarà de completar. La uniformitat parteix de l'evolució dels models de l'exèrcit en iniciar-se el conflicte, però experimentarà evolucions ràpides a causa de la importació de materials, per l'inici de noves produccions, per la recerca d'elements més versàtils i econòmics i per la voluntat de desenvolupar un disseny propi que contribuís a la identitat de l'Exèrcit Popular.

L'Exèrcit popular manté les gorretes de caserna però, en general la borla penjant davantera quedarà suprimida. Les camises que s'utilitzen són espanyoles o franceses que, importades en grans quantitats, van tenir una presència massiva. Damunt la camisa destaca la pervivència de les guerrerres model 1926, que eren les reglamentàries a l'exèrcit en començar la guerra i que es van mantenir durant tot el conflicte. També s'introdueixen jaquetes gruixudes curtes, tipus caçadora, fetes de pana o de llana, que s'utilitzaran massivament en el front del centre, que comptava amb temperatures més extremes. El pantalons experimentarà innovacions importants. L'Exèrcit Popular abandona els bombatxos amb polaines i incorpora de manera massiva els pantalons llargs rectes. El canvi va obeir, probablement a la necessitat de disposar de peces fàcils de fabricar, econòmiques i que alhora fossin confortables per als combatents. Els pantalons dits de tipus noruec, llargs però cordats amb botó a la banda del turmell també esdevingueren característics de l'Exèrcit Popular.



Recreadors de l'exèrcit franquista (Foto Arxiu Didpatri)

Pel que fa al calçat les peces més usuals eren els botins de pell, amb sola de cuir reforçada amb punteres de ferro, molts dels quals estaven fabricats per la casa Segarra de la Vall d'Uixò. Tanmateix també s'utilitzaven espadenyes de betes com a peça de recanvi o quan havia penúria de calçat. Entre els oficials sovintejaven les botes altes amb cordons, tot i que els botins també eren usuals. En qualsevol cas el recreador s'ha de documentar i en funció del període del lloc, de l'estació, de la unitat i del fet a recrear decidir les opcions de vestuari i equipaments més congruents. Els equipaments de l'inici de l'Exèrcit Popular, el 1937, òbviament, no són els mateixos que els que s'utilitzen el 1938. En cas de dubte el recreador novell sempre pot consultar als organitzadors d'un determinat event quines poden ser les millors opcions.

El vestit es complementa amb el que pròpiament podem denominar l'equip de combat. Tot i que, com hem indicat les gorretes de caserna es poden utilitzar també en combat, el més correcte serà portar un casc, tot i tenint present que no tots els soldats en podien disposar. Tenim al respecte tres tipologies molt clares en l'Exèrcit popular: el casc Trubia model 1926, que es va utilitzar des de l'inici de la guerra, i també el clàssic Adrièn francès i el casc txec. Tots tres models són plenament acceptables encara que l'Adrièn i el txec, molt propis de l'Exèrcit popular, confereixen identitat republicana. Els correàtges i cartutxeres més usuals, i per tant els més idonis per la recreació, són els espanyols de co-

lor avellana, associats igualment a la uniformitat del 1926. Es tracta d'atalatges per sostenir tres cartutxeres i la baioneta, i que en el cinyell central compten amb una sivella decorada amb un baix relleu representatiu de les armes d'infanteria. Hi ha però altres opcions com ara les cartutxeres de lona, d'origen britànic o nordamericà, que van ser puntualment utilitzades en algunes unitats, tanmateix la seva presència sempre va ser limitada.

Aquest equip bàsic i estàndard es pot complementar amb la típica manta gris, o marró, amb franges blanques que sovint s'utilitzava també com a capot quan feia fred. L'equipament es complementava amb un sarró verdós en el qual el soldat guardava les pertinences, i que resultarà útil al recreador per guardar els més diversos objectes: claus del cotxe, telèfon mòbil, entrepans, màquina de fotografies, etc.

Les armes a utilitzar poden ser diverses. El fusell Màuser llarg, o el mosquetó Màuser curt de 7 mm son armes correctes, que van equipar bona part de les unitats republicanes, però també en podem utilitzar d'altres com el magnífic fusell Mosin Nagant de 7,62 mm i el Mauser txec de 7,92 mm que van arribar en grans quantitats al llarg de la guerra.

El soldat franquista

Els soldats franquistes van mantenir els trets principals de la uniformitat al llarg de tot el conflicte. En aquest sentit l'equipament bàsic, amb elements reglamentaris de l'exèrcit espanyol de pre-guerra, es pot utilitzar en els més diferents events de recreació.

El recreador pot portar la gorreta de caserna amb la borla, tot i que entre les unitats carlines allò usual era la boina vermella. Al cos la camisa de color verd oliva i la guerrera model 1926. Els pantalons més típics son els bombatxos, o granaders, que podien tenir continuïtat amb polaines botonades, o polaines botonades independents, o polaines de bena fins enllaçar amb els botins de pell. Com a calçat també es poden utilitzar espadnyes tancades amb cordons.

L'equip de combat el definirem amb un casc Trubia del 26 i amb correates i cartutxeres de color avellana també del 1926. Del cinyell principal penja la baioneta. L'arma més usual és el mosquetó Màuser Oviedo de 1916, una de les armes reglamentàries de l'exèrcit espanyol en començar el conflicte. Com a complement hauríem d'afegir el sarró i també el capot reglamentari, que no tots els soldats portaven, i que podia ser substituït per una manta.

questes serien les tres propostes bàsiques per a qualsevol recreador que vulgui treballar aquest període, per bé que es tracta d'una brevíssima descripció que no fa justícia a tota la complexitat que hi ha darrera.

Hauríem de tenir present també tot allò relacionat amb la problemàtica de la recreació civil, tasca complexa i no sempre reconeguda. En aquest camp no es pot definir un «uniforme» com a tal, hi ha tantes variants com modes i ambients, essent potser aquest un dels motius per els quals no tothom gosa a enfrontar-se a una recreació d'aquest tipus, ja que requereix estudi, i consideracions sobre el medi rural o medi urbà,

l'entorn econòmic i social. Tanmateix res impedeix fer bones combinacions de roba per evocar els més diversos personatges: periodista, infermera, polític de visita al front, capellà, obrer contractat per l'exercit, etc.

Donar sentit a la uniformitat

El recreador ha de complementar l'aparença, la seva uniformitat i equip, amb actituds, moviments, llenguatge i accions que siguin congruents. Per dir-ho d'altra manera ha de representar el seu paper amb el màxim de fidelitat. El recreador es un portal de la història, i s'ha de moure, parlar i reaccionar com el tipus de persona que estigui representant, i òbviament mantenir una aparença física prou congruent amb el tipus humà que es representa. Això exigeix estudi i lectura, i també assessorament. Així es important que aquells qui fan de soldat donin un cop d'ull als manuals d'instrucció de l'època, coneixin quins eren els moviments més usuals en l'exèrcit. També s'ha de saber utilitzar l'equip amb precisió i soltesa, posar-se les corretges, ajustar-se les polaines, portar correctament la gorreta, manegar la cantimplora, etc.

Afortunadament la recreació es una activitat social, i la convivència amb recreadors més experimentats ajudarà, sense dubte, a anar adquirint competències per representar el paper amb la màxima versemblança. Igualment pel que fa a les expressions i temes de conversa, també importants en les recreacions, el recreador s'ha d'informar per tal d'aproximar-se als imaginaris de l'època i reaccionar davant de diferents situacions tal com ho faria una persona del moment. Conèixer les ideologies, creences i costums és en aquest sentit important, i això també requereix preparació i estudi.

També resulta recomanable intentar evocar els estats d'ànim de les tropes. Les victòries, les derrotes, la disposició de material o la seva manca determinaven també l'estat d'ànim i l'aspecte de les tropes. Això s'ha de saber explicar i transmetre a la gent que observa al recreador i que li pregunta sobre les més diverses temàtiques i casuístiques.

Tipus de recreacions

Sovint els observadors externs poden tenir una percepció equivocada del que és una recreació en considerar que consisteix «a disfressar-se i jugar a la guerra». De fet la recreació es bàsicament una activitat social i cultural que és pot incardinar en diverses modalitats d'actes o esdeveniments, cadascun d'ells amb les seves peculiaritats. Entre les més rellevants podem considerar les següents:

Xerrades o conferències

Aparentment son les intervencions més senzilles, i es tracta al capdavant de disertacions que es poden impartir amb el suport d'un projector o pissarra interactiva. És

precisament per aquesta senzillesa que aquests actes s'han de cuidar. El discurs ha de ser bo i si pot ser, ha d'anar acompanyat de bon material iconogràfic. Els resultats poden ser molt variables, però l'ambient distès resulta molt positiu i permet l'acostament a la gent. En aquets actes, normalment, el conferenciant va vestit d'època, o compta amb el suport de persones vestides i equipades que assoleixen el màxim protagonisme. Aquesta presència de recreadors s'ha d'aprofitar per desenvolupar també el discurs a partir d'ells, tot superant el paper de suport secundari o decoratiu que, de vegades es dona als recreadors en determinades conferències.

Suport al patrimoni: visites guiades

Es tracta d'una modalitat molt atractiva, que permet interactuar amb el patrimoni i, a banda, posar a prova elements de l'equipament i del uniforme del recreador. El recreador actuant com a guia pot demostrar la utilitat dels diferents atuells en un micro-paisatge o espai determinat (trinxeres, zones de combat, casernes...). En intervencions d'aquest tipus es important disposar de la màxima informació per tal d'aprofitar els recursos en les explicacions, atès que el recreador es converteix en intèrpret del patrimoni i enriqueix l'aproximació del públic actuant ell mateix com a mobiliari humà de l'època.

Expositors

En algunes ocasions, events, exposicions, fires, etc., el recreador actua com a animador de stands o tenderols on s'exposen peces, materials, objectes, materials a la venda, publicacions, fulletons, etc. En aquets casos el recreador actua com a animador establint un contacte molt directe amb el públic i responent a les diferents demandes que puguin sorgir. Cal preparar-se be per fer, si es el cas, totes les demostracions quant a maneig de material de manera solvent i segura. Igualment el recreador haurà d'estar preparat per respondre a qualsevol pregunta que directament li pugui formular el públic.

Recreacions actives

Les recreacions actives amb participació més o menys nombrosa de recreadors poden ser molt diverses. Hi ha recreacions que evoquen o simulen combats, bombardeigs, retirades, escenes de rereguarda o els més diversos aspectes de la vida quotidiana a les trinxeres o en els campaments militars. Hi ha infinitat de moments que poden ser escenificats. Aquestes activitats requereixen molta coordinació entre participants, però constitueixen, per definició un autèntic viatge al passat i la Història. Les activitats sempre han

d'estar guionades, i es recomanable utilitzar megafonia per tal d'efectuar, en cada moment, les explicacions pertinents, sobre allò que està passant.

Aquestes són les quatre principals variants quant a activitats de recreació, i es podem combinar o sumar. Així, per exemple la commemoració d'un combat pot incloure visites guiades pel camp de batalla, conferències explicatives, fires o instal·lació d'exposicions i recreacions de les activitats en els campaments o en els espais del camp de batalla. I cal tenir present que el nombre de recreadors pot ser important, però sovint es més significativa la qualitat que la quantitat. De fet, i segons en quin context, un sol recreador pot ser capaç de desenvolupar una activitat rellevant i correcta.

D'altra banda cal tenir present que cada vegada hi ha més demanda quant a presència de recreadors en determinats events commemoratius, patrimonials o culturals. Els recreadors s'han convertit en un factor dinàmic que ajuda al desenvolupament cultural i tot plegat incideix en la dinamització de les activitats econòmiques vinculades a les indústries culturals, el patrimoni i el turisme cultural.

